

De dood van Socrates 1787

JACQUES-LOUIS DAVID 1748–1825

olieverf op doek
130 x 196 cm
Metropolitan Museum of Art,
New York, VS.

De figuren uit de klassieke oudheid en het heroïsche onderwerp maken De dood van Socrates tot een neoclassicistisch werk. Het tafereel toont Socrates in de gevangenis, omringd door zijn leerlingen en op het punt het gif tot zich te nemen. De opdrachtgever had het onderwerp gekozen en Jacques-Louis David was de aangewezen kunstenaar om het thema van moed en zelfopoffering uit te beelden. Socrates vormt het middelpunt en zijn energieke houding en zelfvertrouwen staan in scherp contrast met de in licht- en donkeraccenten uitgebeelde houdingen van verdriet van de hem omringende figuren.

De Griekse filosoof Socrates (469–399 v.Chr.) was een van de grootste figuren uit de klassieke oudheid. Hij oefende met zijn compromissloze morele opvattingen grote invloed uit en kwam daarbij vaak in conflict met de autoriteiten. In 399 v.Chr. werd hij aangeklaagd en veroordeeld vanwege de slechte invloed die hij op de Atheense jeugd zou hebben. Socrates had zijn lot kunnen ontlopen als hij zijn overtuigingen had herroepen en in ballingschap was gegaan. Maar liever dan zijn idealen te verzaken, koos hij voor de dood. David baseerde zich onder meer op het door Plato in *Phaedo* beschreven verslag van deze gebeurtenissen, maar het tafereel draagt onmiskenbaar het stempel van zijn eigen interpretatie. Zo is de ruimte waar de handeling zich afspeelt Romeins van stijl. Ook het aantal leerlingen klopt niet met het veel grotere aantal waarvan in Plato's verslag sprake is, terwijl David wel enkele figuren heeft toegevoegd die niet bij de dood van Socrates aanwezig waren. Zoals Plato zelf, die op dat moment ziek was. Bovendien was hij in de twintig toen Socrates stierf en dus veel jonger dan de Plato van David die in berusting aan het voeteneinde van het bed zit. De dood van Socrates werd op de Salon de Paris tentoongesteld en vol lof ontvangen. 12

NAVIGATOR

AANDACHTSPUNTEN

1 FIGUUR IN DE GANDE

De tegen de muur staande figuur is Apollodorus die volgens Plato zo ontzet was over de nadrepende dood van zijn meester, dat Socrates hem wegaand. David beeldde hem uit in een pose van allesoverheersend verdriet en gaf hem een plek in de schaduw van de handeling.

2 MAN MET DRINKBEEK

Deze jongeman behoorde niet tot de vrienden of leerlingen van Socrates maar was gestuurd om te getuigen van zijn dood. De smart waarmee hij zich van de handeling afwendt, onderbreekt de heldhaftigheid van Socrates en de wrede onrechtvaardigheid van de straf.

3 SOCRAATES' OPGEHEVEN ARM

Tijdens de laatste uren van zijn leven sprak Socrates over de onsterfelijkheid van de ziel. Met zijn omhoog wijzende vinger duidt hij op een hoger bestaan dan het leven hier op aarde. Onbevreesd voor de dood strekt hij, zonder er zelfs maar naar te kijken, zijn arm uit naar de giftbeker.

4 ZITZENDE MAN

Dit is Crito, een van de leerlingen die Socrates het naast stonden en die zijn meester nog tot vluchten heeft trachten over te halen. In het Metropolitan Museum of Art bevindt zich een krijtschets van deze figuur. Het is een van de zes bewaard gebleven schetsen van de leerlingen.

5 PLATO

Als enige van de leerlingen wagt Plato op dezelfde waardige wijze als zijn meester op de tragische gebeurtenissen. Hij zit onbeweeglijk aan het voeteneinde van het bed, met zijn rug naar de handeling. In zichzelf gekrenkt, met gebogen hoofd, overdenkt hij het lot van Socrates.

KORTE BIOGRAFIE

1748–1779

David ging in zijn geboortestad Parijs in de leer bij Joseph Marie Vien (1734–1803). Na enkele mislukte pogingen won hij in 1774 de Prix de Rome. Zijn studie van de klassieke kunst in Rome leidde hem zijn neoclassicistische stijl te ontwikkelen.

1780–1788

Weer terug in Parijs had hij veel succes met zijn werk op de Salon. Hij werd toegelaten als lid van de Académie. In zijn schilderijen verbeeldde hij de stemming die heerste aan de vooravond van de Franse Revolutie. In Rome schilderde hij een van zijn krachtigste schilderijen *De val van de Marat*.

1789–1802

David was op het toppunt van zijn carrière bij het uitbreken van de Franse Revolutie. Als lid van de Nationale Conventie stemde hij voor de afschaffing van de Académie. Hij was bevriend met enkele van de leiders van de revolutie en moest tijdens het Schrikbewind Frankrijk ontvluchten.

1803–1825

Na de revolutie trad David in dienst van Napoleon die hem benoemde tot Premier peintre, maar met de val van Napoleon kwam ook definitief een einde aan het succes van David. In 1815 vluchtte hij naar Brussel waar hij tot zijn dood aan de handeling leefde.

REVOLUTIONAIRE HARTSTOCHT

Politiek idealisme levert over het algemeen geen grote kunst op, maar het werk van Jacques-Louis David is een uitzondering. De principes van het neoclassicisme wint hij in de jaren 1780 met zo'n kracht tot uitdrukking te brengen dat zijn doeken de politieke onlust nog aanwakkerden. Hij sloot zich aan bij de nieuwe regering en stemde voor de dood van de koning. Deze politieke bezigheden lieten hem weinig tijd voor zijn artistieke werk. Hij had de revolutie in meerdere werken willen verheerlijken, maar uiteindelijk schilderde hij alleen *De dood van Marat* (1793; onder), waarmee hij een bewijs aan de vermoorde Jean-Paul Marat. David

portretteerde Marat, die zelf een actief voorstander was geweest van de bloedige zuiveringen die volgden op de omverwerping van de monarchie, met de waardigheid van een heilige.

Dodenmasker van Toetanchamon ca. 1324 v.Chr.

ANONIEM

goud, ingelegd met
halfedelstenen en glas
54 x 39,5 cm
Nationaal Museum
van Egypte, Cairo, Egypte

Het schitterende dodenmasker van Toetanchamon (reg. 1333–1323 v.Chr.) is waarschijnlijk het bekendste voorbeeld van Egyptische kunst. Het is een grandioos kunstwerk, vanwege de kostbare materialen maar ook door het vakmanschap waarmee ze verwerkt zijn. Hoewel dodenmaskers al gebruikt zijn sinds de 4e dynastie (ca. 2575–2467 v.Chr.), werden ze rijker bewerkt in het Nieuwe Rijk (ca. 1550–1070 v.Chr.), toen men steeds meer edelmetaal ging gebruiken. Voor Toetanchamons dodenmasker zijn platen goud in vorm gehamerd en aan elkaar gesmeed. Bij minder opzichtige dodenmaskers zijn de gelaatstreken op de ondergrond geschilderd, maar hier zijn het masker en het borstieraad ingelegd met lapis lazuli, carneool, obsidiaan, turkoois en glas.

Het dodenmasker diende om de stoffelijke resten van de overledene te beschermen tegen beschadiging en verval. Naar Egyptische traditie werd het lichaam van de farao gebalsemd, opdat zijn ziel kon worden wedergeboren. Na het balsemen zongen de priesters heilige spreken uit het Egyptische Dodenboek en werd het beschermende dodenmasker op het gelaat aangebracht. Het werd vastgezet aan een versierd hoofdkapje dat met hars was vastgezet aan de schedel. Toen het masker werd ontdekt (zie kader), zat het zo stevig vast dat het alleen kon worden losgemaakt door het hoofd van de mummie los te maken van de romp. CS

AANDACHTSPUNTEN

1 NEMES

De nemes, de traditionele hoofdtooi van de farao's, is gemaakt van goud en ingelegd met lapis lazuli, zo kostbaar dat dit het 'blauwe goud' werd genoemd. De farao vertegenwoordigde de hemelgod en de zonnegod, gesymboliseerd door blauw en goud.

2 COBRA EN GIER

Traditioneel wordt de hoofdtooi van de farao gesierd met de uraeus (cobra), het embleem van Wadjet, beschermgodin van Neder-Egypte; hij heft zijn kop en staat klaar om vlammen te spuwen. Naast hem prijkt de gier, het embleem van de godin Nekhbet.

3 VALKENKOP

Het borstieraad is gesierd met inlegwerk en gouden schouderstukken waarop valkenkoppen zijn afgebeeld: ze hebben snijvels van obsidiaan. De valk was het embleem van Horus, de hemelgod, en verliende de farao door zijn aanwezigheid goddelijke status.

NAVIGATOR

EEN GOUDEN VONDST

Toetanchamons gouden masker kwam aan het licht tijdens de grootste archeologische ontdekking van de 20e eeuw. In het Dal der Koningen, aan de westoever van de Nijl tegenover Thebe (het huidige Luxor) vond Howard Carter (1874–1939, onder) in 1922 de enige grote grafkammer die nog niet geplunderd was door grafrovers. Carter beschrijft het moment waarop hij met stijgende verbazing een blik in de grafkamer werpt: "Terwijl mijn ogen langzaam aan het licht gewend raakten, begonnen details uit de kamer geleidelijk uit de mist op te doemen: vreemde dieren, beelden en goud – overal glinsterende goud." Een onwaarschijnlijke keur aan schatten kwam

tevoorschijn: vergulde kisten, tronen, wagens, parfumblikjes en sieraden. De verrassing was des te groter omdat Toetanchamon voor zijn 30e jaar is gestorven en daardoor een onbetekenende farao is.

Zonder titel (paars, zwart, oranje, geel op wit en rood) 1949

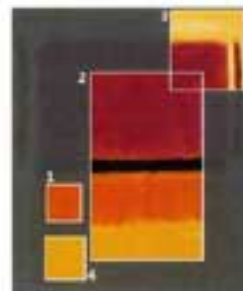
MARK ROTHKO 1903–1970

olieverf op doek
207 x 167,5 cm
Solomon R. Guggenheim Museum,
New York, VS

Toen Mark Rothko *Zonder titel (paars, zwart, oranje, geel op wit en rood)* schilderde, was zijn zeer genuanceerde en duidelijk visuele stijl vrijwel volledig tot rijpheid gekomen. In dit schilderij heeft hij de laatste verwijzingen naar herkenbare beelden losgelaten; het dankt zijn zeggingskracht aan een reeks naast elkaar geplaatste, kleurige rechthoeken. Het doek is iets groter dan een gemiddelde mens, hetgeen resulteert in een spanning tussen het werk en de toeschouwer. De kleurvlakken lijken door hun grote afmetingen iets voor het canvas te zweven. Rothko was zich terdege bewust van het dramatische potentieel van zijn doeken. In 1953 zei hij: "Ik schilder zeer grote schilderijen, juist omdat ik zeer intiem en menselijk wil zijn. Als je een klein schilderij maakt, plaats je jezelf buiten je ervaring. [...] Hoe je het grote schilderij ook schildert, je wordt erin opgenomen." Rothko bereikt deze diepgaande ervaring geheel door middel van zijn uiterst gevoelige, bijna bovennatuurlijke kleurgevoel. CS

NAVIGATOR

AANDACHTSPUNTEN

1 ORANJE VERF

Het oranje vlak verbindt de twee voornaamste delen van het centrale gedeelte van het doek. Door het ondoorschijnende rood aan de bovenkant van het schilderij over te laten vloeien in het lichterzende geel onderaan, heeft Rothko een halfdoorschijnende verbinding tussen de twee helften gemaakt.

2 ZWARTE VERF

De horizontale zwarte baan deelt het schilderij in tweeën en scheidt de bovenste helft van de onderste helft, die de bovenste helft gedeeltelijk lijkt te weerspiegelen. De baan scheidt ook de in elkaar overvloeiende kleuren bovenaan van de krachtiger streken onderaan. Rothko's schilderijen worden gekenmerkt door vorm, lijn en vooral kleur, die als zelfstandige elementen moeten worden beschouwd en die niet naar elementen in de werkelijkheid verwijzen.

3 WITTE EN RODE VERF

De witte verf langs de rand van het schilderij omlijst en intensifieert de kleuren in het midden. Tegelijkertijd omlijst en intensificeert vloeiende rode penseelstreken links en rechts een deel van de witte rand. Hierdoor lijkt het kunstwerk te zweven boven een neutrale ondergrond.

4 GELE VERF

Het heldergele vlak staat samen met het rode vlak centraal. Toen Rothko de kleuren aanbracht was het zijn bedoeling tot een vlek van intense, pure kleur te komen. Hierdoor zou het oppervlak van het doek gaan glinsteren, in plaats van licht te weerkaatsen of te absorberen.

KORTE BIOGRAFIE

1903–1935

De in Rusland geboren Marcus Rothkowitz emigreerde in 1913 naar de VS. Hij hield zijn eerste solotentoonstelling in 1933, in New York, in de Contemporary Arts Gallery. In 1935 was hij medeoprichter van The Ten, een progressief kunstenaarscollectief.

1936–1945

In 1936 maakte Rothko voor het federale kunstproject WPA schilderijen voor legeringsgebouwen. In 1938 kreeg hij het Amerikaanse staatsburgerschap. In 1945 hield hij een expositie in de Art of This Century Gallery, een expositieruimte die van 1942 tot 1947 door Peggy Guggenheim werd gerund.

1946–1952

In 1948 stichtte hij samen met William Bazikotes (1912–1963), David Hare (1917–1992) en Robert Motherwell (1915–1991) The Subjects of the Artist School. In 1952 exposeerde hij met andere abstract expressionisten in de expositie *Fifteen Americans*, in het Museum of Modern Art, in New York.

1953–1970

In 1958 exposeerde Rothko op de Biennale in Venetië; hij begon ook aan een reeks schilderijen voor het New Yorkse restaurant Four Seasons. In 1961 werd de expositie *Mark Rothko* geopend in het Museum of Modern Art. In 1964 kreeg hij opdracht een aantal muurschilderingen te maken voor een kerk in Houston, Texas.